

הדגמות של IPA – עברית¹

אשר לאופר

המעבדה הפונטית, החוג ללשון העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים, ירושלים

ישנם שני דיאלקטים עיקריים בעברית הישראלית המודרנית הילידית: הדיאלקט האוריינטלי (להלן: הדיאלקט המזרחי) והדיאלקט הלא-אוריינטלי (להלן: הלא-מזרחי). הדיאלקט המזרחי מדובר בפייהם של מי שמוצאו מן המזרח הקרוב, שלו עצמו או להוריו יש רקע כלשהו בערבית או בארמית. דוברים אלה ייתכן שנולדו בישראל, וכעת רובם אינם יודעים ערבית או ארמית. ההקלטה (שתעתיק שלה מובא בסוף המאמר) נערכה על-ידי אישה בת 61 שהוריה נולדו בישראל, ושרכשה את השכלתה בעברית. הדיאלקט הלא-מזרחי מדובר על-ידי שאר האוכלוסייה. ההקלטה (שתעתיק שלה מובא בסוף המאמר) נערכה על-ידי גבר בן 49, יליד ישראל ושהוריו ממוצא מזרח-אירופאי: בביתו דיברו בעברית וביידיש.

הדיאלקט המזרחי הוא שנבחר על-ידי "ועד הלשון" (הוועדה שקדמה למוסד הידוע בשם 'האקדמיה ללשון העברית') לשמש כהגייה הייצוגית והיוקרתית בישראל. הדיאלקט הזה נבחר כהגייה המועדפת ברשתות השידור הלאומיות. יש לציין כי מסיבות שונות ישנם "ישראלים מזרחיים" שמדברים את הדיאלקט הלא-מזרחי, ולעומת זאת ישנם "ישראלים לא-מזרחיים" שמדברים את הדיאלקט המזרחי.

ההבדל העיקרי בין שני הדיאלקטים מצוי בעיצורים; בדיאלקט המזרחי יש שתי פונמות לועיות (pharyngeal), שאינן מצויות בדיאלקט הלא-מזרחי. בדיאלקט הלא-מזרחי /ʕ/ מתמזגת עם /ʔ/ ו/ħ/ מתמזגת עם /χ/.

עיצורים

סדקי (glottal)	לועי (pharyngeal)	ענבלי (uvular)	וילוני (velar)	חכי (palatal)	בתר-מכתשי (post alveolar)	מכתשי (alveolar)	שיני (dental)	שפתי-שיני (labial-dental)	דו-שפתי (bilabial)	בסיס החיתוך / אופן החיתוך
ʔ			k g		t d				p b	סותמים (Plosive)
					n				m	אפיים (nasal)
					r					רוטטים (trill)
h	ħ	χ			ʃ ʒ	s z		f v		חוככים (fricative)
	ʕ			j						מקורבים (approximant)
				l						צדיים (lateral)

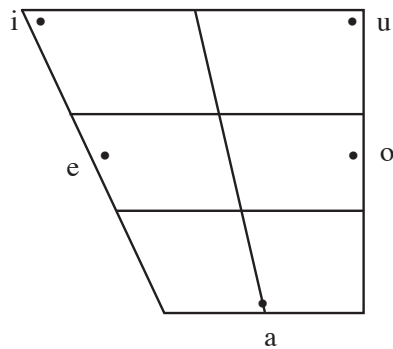
הפונמות /ʔ/ ו/ħ/ מופיעות רק בדיאלקט המזרחי. בתאים שבהם מופיעות שתי פונמות – הימנית היא הקולית (voiced) והשמאלית היא הלא-קולית (unvoiced).

דוגמה	הפונמה	דוגמה	הפונמה	דוגמה	הפונמה
קַר	k	תַּר	t	פַּר	p
גַּר	g	דַּר	d	בַּר	b
אוֹר	ʔ	רָם	r*	גָּם	m
הַר	h	נָן	n	צַף	f
מְחַר	ħ	שָׁר	ʃ	צָב	v
מְכַר	χ	זְ'קַט	ʒ		
גָּם	j	סָר	s		
עָם	ʕ	זָר	z		
		גָּל	l		

* בדיאלקט המזרחי בלבד

מחוככים (affricates) יכולים להיחשב כיחידות פונולוגיות, אך ניתן להתייחס אליהם כרצף של סותם שלאחריו בא חוכך הומורגני²: /ts/ כמו במילה /צַר/; /tʃ/ כמו במילה /צִיפָּס/ ו/ dʒ/ כמו במילה /גִ'פִּ/.
המתרגמת).

תנועות

דוגמה	הפונמה
גִּיר	i
גֶּר	e
גָּר	a
בוֹר	o
גוּר	u

לדיפתונגים אפשר להתייחס כאל רצף של תנועות, או כאל רצף של תנועה ו-/j/. כך, [ei] מתפרש בצורה הטובה ביותר כ-/ej/.

טעם

מקום-הטעם הוא בעל ערך מבחין: /בְּרֶךְ/ (האיבר ברגל), לעומת /בִּירְךְ/ (נשא תפילה).

הבדלים בין דיאלקט מזרחי ללא-מזרחי

בדיאלקט המזרחי ישנם שני עיצורים לועיים /ħ/ ו-/ʕ/. לחלק מדוברי הדיאלקט המזרחי, בעיקר בעת קריאה ליטורגית (כגון: קריאה בתורה ותפילה, הערת המתרגמת), יש ביצוע לועי של [s, t, k] (אלה נקראים 'העיצורים הנחציים' (emphatic)). רוב הדוברים של הדיאלקט המזרחי מבצעים הכפלה (gemination), בעיקר בהגייה מוקפדת ואיטית ('דְּנִי') במשפט "הם דנו בסוגיה" לעומת ['דְּנִי] במשפט "אנחנו דנו בסוגיה". דוברים אלה גם משמרים את השווא הנע המסורתי יותר מאשר הדוברים של הדיאלקט האחר. בדרך-כלל הדוברים של הדיאלקט המזרחי מבטאים /r/ כעיצור מכתשי רוטט או מקיש (flap) [ɾ]; בדיאלקט הלא-מזרחי עיצור זה מבוטא כהגה ענבלי מקורב [ʁ] (ואולם, ישנם גם דוברי הדיאלקט הלא-מזרחי שמבטאים אותו כרוטט). ביצועים מסוימים של התנועה הקדמית-אמצעית /e/ בדיאלקט הלא-מזרחי יוצרים דיפתונגיזציה של התנועה כך: [ei], אך רוב הדוברים המזרחיים שומרים על המונופתונג [e]. לפני שנים, ההבדל הזה סימן את ההבדל בין שני הדיאלקטים האלה: בעוד שבהגייה הלא-מזרחית הבחינו בין זוגות כגון [מור'ה דר'ך] לעומת [מורי' דר'ך], בהגייה המזרחית ביטאו זאת כך: [מור'ה דר'ך]. נראה כי הבדל זה נעלם בהדרגה, תוך שהדוברים המזרחיים משתמשים יותר ויותר בדיפתונג [ei].

מוסכמות

/p, t, k/ הם הגאים מנושפים כמעה. /b, d, g/ הם הגאים קוליים. /ʔ/, בעיקר בהברות לא-מוטעמות, יכול להישמט. /r/ בדיאלקט המזרחי הוא בדרך כלל שיני רוטט [ɾ]. בדיאלקט הלא-מזרחי הוא בדרך כלל ענבלי מקורב [ʁ]. /χ/ הוא בדרך כלל חוכך ענבלי לא-קולי. /ɣ/ הוא בדרך כלל [ŋ] לפני סותם וילוני (velar plosive). במיוחד בהברות לא-מוטעמות, הסותם הסדקי, החוכך הסדקי והלועי המקורב [ʕ, h, ʔ], יכולים להישמט (התדירויות שלהם מותנות בדובר עצמו, בסגנון הדיבור ובמהירות הדיבור). כאשר העיצור /h/ מופיע בין שתי תנועות, הוא מבוטא [ħ]. תנועות ועיצורים הם ארוכים בהברות מוטעמות. הם אפילו ארוכים יותר בסוף יחידת משמעות. תנועות מתמרכזות ומתקצרות כאשר הן אינן מוטעמות.

תעתיקים של הקטעים המוקלטים³

1. עברית מזרחית (ההקלטה בוצעה על-ידי אישה בת 61 שהוריה נולדו בישראל)
 'ruah hattsa'fon, vehafffemeʃ, hitvake'hu bene'hem, 'mi me'hem ha'zak
 jo'ter. game'ru, ki ʔet hannitsa'hon, jin'hal, 'mi sejjats'lijah lifʃot me'ʃal
 ʃo'ver ʔorah ʔet bega'dav. pa'tah 'ruah hatsa'fon vena'ʃav behoz'ka. hid'dek
 haʔa'dam ʔet bega'dav ʔel gu'fo. ʔaz, hista'ʃer ʃa'lav ha'ruah, be'jeter ʃoz,
 ʔax haʔa'dam, miʃfeho'sif hak'kor leʃanno'to, la'vaʃ me'ʃil ʃel'jon ʃal
 bega'dav. no'ʔaʃ mim'mennu ha'ruah, umesa'ro bi'de ha'ʃfemeʃ. tehil'la,
 za'rah ʃa'lav ha'ʃfemeʃ berak'kut. vahaʔa'dam he'sir ʔet big'do haʃel'jon
 meʃa'lav. hig'bir ha'ʃfemeʃ ʔet hum'mo, ʃad se'lo ja'xol haʔa'dam laʃa'mod
 biʃne haʃfa'raʃ, ufa'ʃat ʔet bega'dav, venix'nas le'tox hanna'har, ʃeha'ja
 bekir'vat ma'kom, ke'dej lir'hots bemej'mav.

2. עברית לא-מזרחית (ההקלטה בוצעה על-ידי גבר בן 49 שהוריו ממוצא מזרח-אירופאי)
 'ruax hatsa'fon, vehaʃfemeʃ, hitvak'xu' beine'hem, 'mi me'hem xa'zak jo'ter.
 gam'ru, ki ʔet hanitsa'xon, jin'xal, 'mi sejjats'liax lifʃot me'ʃal ʔo'ver ʔorax
 ʔet bega'dav. pa'tax 'ruax hatsa'fon, vena'ʃav behoz'ka. hi'dek haʔa'dam
 ʔet bega'dav ʔel gu'fo. ʔaz, hista'ʔer ʔa'lav ha'ruax, be'jeter ʔoz, ʔax
 haʔa'dam, miʃeho'sif ha'kor leʔano'to, la'vaʃ me'ʃil ʔel'jon ʔal bega'dav.
 no'ʔaʃ mi'menu ha'ruax, umsa'ro bi'jde ha'ʃfemeʃ. texi'la, za'rax ʔa'lav
 ha'ʃfemeʃ bera'kut, vahaʔa'dam, he'sir ʔet big'do haʔel'jon meʔa'lav. hi'gbir
 ha'ʃfemeʃ ʔet xu'mo, ʔad se'lo ja'xol haʔa'dam laʔa'mod biʃne haʃa'raʃ,
 ufa'ʃat ʔet bega'dav, venix'nas le'tox hana'har, ʃeha'ja bekir'vat ma'kom,
 kedej lir'xots bemej'mav.

הטקסט

רוח־הַצֶּפוֹן וְהַשֶּׁמֶשׁ הַתְּנַכְחוּ בִּינֵיהֶם, מִי מֵהֶם תִּזְק יוֹתֵר. גְּמְרוּ, כִּי אֶת הַנִּצְחָן
 יִנַּחַל מִי שִׁיִּצְלִיחַ לְפָשֵׁט מֵעַל עוֹבֵר־אֲרֶח אֶת בְּגָדָיו. פֶּתַח רוּחַ הַצֶּפוֹן וְנִשְׁב
 בְּחֻזְקָה. הִדֵּק הָאָדָם אֶת בְּגָדָיו אֶל גּוֹפוֹ. אִזּוּ הַסֵּתֶעַר עָלָיו הָרוּחַ בְּיִתְר־עוֹ, אֶךְ
 הָאָדָם, מִשְׁהוֹסִיף הַקָּר לְעֻנּוֹתוֹ, לְבִשׁ מְעִיל עָלָיוֹן עַל בְּגָדָיו. נוֹאֵשׁ מִמְּנוּ הָרוּחַ
 וּמְסָרוּ בְּיַדֵּי הַשֶּׁמֶשׁ. תִּחְלָה זָרַח עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ בְּרֻכּוֹת, וְהָאָדָם הִסִּיר אֶת בְּגָדוֹ
 הָעָלָיוֹן מֵעָלָיו. הַגְּבִיר הַשֶּׁמֶשׁ אֶת חֲמוֹ, עַד שֶׁלֹּא יִכַּל הָאָדָם לְעַמֵּד בְּפָנָי הַשָּׂרֵב
 וּפָשֵׁט אֶת בְּגָדָיו וְנִכְנַס לְתוֹךְ הַנֶּהָר, שֶׁהָיָה בְּקִרְבַּת מְקוֹם, כְּדִי לְרַחֵץ בְּמִימָיו.